

УДК 349.2

Л. Могілевський,кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
учений секретар секретаріату вченої ради
Харківського національного університету внутрішніх справ

СИСТЕМНІСТЬ – ОСНОВНА ЯКІСТЬ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО ПРАВА

У науковій літературі неодноразово наголошувалося на тому, що трудове право являє собою складну систему. Існує низка підходів до розуміння поняття «система», від вузькоспеціальних до філософських. При цьому найчастіше її (систему) тлумачать так: 1) система – комплекс взаємодіючих елементів; 2) упорядкована певним чином множина елементів, взаємопов'язаних між собою й таких, що утворюють деяку цілісну єдність; 3) система відмежована від безлічі взаємодіючих елементів [1, с. 348–349]. Тобто, в основі будь-якої системи лежить певна множина або безліч елементів. Звідси постає питання про те, чи будь-яка сукупність елементів може вважатися системою? Очевидно, що ні: множина, безліч чи сукупність елементів можуть уважатися системою тільки тоді, коли вона набула такої властивості, як системність. Це справедливо і для трудового права, яке у своїй основі є нічим іншим як сукупністю правових норм, що з появою в її межах ознак системності перетворюється на систему трудового права. Що ж таке системність трудового права й у чому її зміст? Відповіді на це питання й буде присвячено дослідження.

Сутність поняття системності була предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, зазначену проблему у своїх роботах розглядали В.Я. Малиновський, В.П. Конецька, Ю.А. Дмитрієв, К.Г. Волинка, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова, В.М. Кириченко, О.М. Куракін, Д.А. Керімов, Л.І. Заморська та інші. Проте, на нашу думку, недостатньо

уваги приділено «системності» як основній якості системи трудового права.

Саме тому **метою статті** є дослідити сутність поняття «системність» як основної якості системи трудового права.

Виклад основного матеріалу пропонуємо розпочати зі з'ясування сутності поняття «системність». Так, у тлумачних словниках української та російської мов зазначається, що слово «системність» означає властивість за значенням «системний». Відповідно, термін «системний» тлумачиться як такий, що стосується системи, який є системою; такий, що спирається на систему, базується на ній [2, с. 132]. Ю.П. Сурмін щодо системності пише, що вона являє собою здатність об'єкта бути системою завдяки наявності певного системоутворювального фактора. За логіко-гносеологічного осмислення, системність має три основних аспекти:

1. Системний підхід, під яким мають на увазі принцип пізнавальної і практичної діяльності. Він виступає у вигляді певного узагальненого правила, вимоги до пізнавальної і практичної діяльності.

2. Теорія систем, що є теоретичним науковим знанням про системи. Вона вивчає природу, сутність, будову, закономірності функціонування й розвитку систем.

3. Системний метод, під яким зазвичай мають на увазі застосування системності як інструмента отримання знання. Системний метод об'єднує велику сукупність методів пізнавальної діяльності із системних позицій. Застосування системних методів і є систем-

ним аналізом [3, с. 650]. Дослідник відмічає, що в літературі нерідко вживають кілька термінів: «системний підхід», «принцип системності», «системний аналіз». При цьому, пише він, поняття «системний підхід» і «системний аналіз» потрібно розрізняти. Так, якщо системний підхід – це принцип пізнання, то системний аналіз являє собою розгортання принципу системності в методологічний комплекс. Крім того, системний аналіз здійснюється не лише щодо функціонування й розвитку тих чи інших систем, а й щодо сукупності фактів, подій, ідей тощо. Системний підхід у вивченні явищ полягає в тому, що будь-який більш-менш складний об'єкт розглядається як відносно самостійна система зі своїми особливостями функціонування й розвитку [3, с. 650].

В. Я. Малиновський, розглядаючи в контексті теорії державного управління методи наукового пізнання, характеризує системний підхід як такий, що надає можливість розглядати державно-управлінські явища в сукупності соціальних зв'язків, виявлення цілого та його частин, вивчити окремі складові апарату державного управління в загальній системі організації державної влади. Цей метод зосереджується на організаційно-структурних формах, у яких здійснюється управлінська діяльність, і розглядає організацію як цілісне явище, всі складові якої взаємопов'язані цілями, функціями, принципами, методами, структурами, процесами, кадрами й ресурсним забезпеченням. Цей підхід, що передбачає структурування, ранжування проблем, дав змогу розгляду досліджуваного явища як системи, тобто багатьох взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів, що становлять певну цілісність, і на цій основі здійснити пошук і визначити можливості й напрями розвитку управлінської науки [4, с. 188]. Системний підхід у державному управлінні, продовжує дослідник, розглядає організацію як множину взаємопов'язаних і певним чином упорядкованих компонентів, які забезпечують

цілісність організації та її стосунки із зовнішнім середовищем [4, с. 264].

На думку О.О. Грицанова та О.Ю. Бабайцева, з онтологічного погляду системність інтерпретується як фундаментальна властивість об'єктів пізнання. Тоді завданням системного дослідження стає вивчення специфічно-системних властивостей об'єкта: виділення в ньому елементів, зв'язків і структур, залежностей між зв'язками тощо. Причому елементи, зв'язки, структури й залежності трактуються як «натуральні», властиві «природі» самих об'єктів, і в цьому сенсі – об'єктивні. Інший підхід, епістемолого-методологічний, полягає в тому, що система розглядається як епістемологічний конструкт, який не має натуральної природи, і задає специфічний спосіб організації знань і мислення. Тоді системність визначається не властивостями самих об'єктів, а цілеспрямованістю діяльності й організації мислення [5, с. 619].

На думку В.П. Конецької, системність варто визначити як онтологічну властивість упорядкованості безлічі елементів, у тому числі й комунікативних засобів, в основі якої лежать взаємозумовлені принципи їх тотожності й відмінності. Саме тому, наголошує дослідниця, виникла необхідність наукової інтерпретації цієї властивості – обґрунтування системного підходу як методологічного принципу наукового пізнання. Пошуки вчених – філософів, логіків, фахівців у галузі суспільних, гуманітарних і точних наук, виявлення можливих зв'язків і взаємозалежностей безлічі елементів, що становлять реалії дійсності й відображають уявлення про них, зумовили обґрунтування різних способів їх систематизації. У науковому побуті використовуються такі поняття, як система, класифікація, таксономія, стратифікація, типологія. Іноді ці поняття й терміни, що їх виражають, використовуються як синоніми, оскільки мають спільні ознаки [6].

Отже, у загальнотеоретичному контексті поняття системності можна охарактеризувати, з одного боку, як

спосіб або форму існування матерії, що виникає внаслідок появи певних зв'язків між елементами об'єктивної дійсності. Саме ці зв'язки й зумовлюють порядок розташування, розміщення зазначених елементів. Тобто, системність – це передусім порядок, упорядкованість, що протистоїть хаосу й безладу. Відповідно, системне існування певного матеріального змісту – це таке існування, що має у своїй основі певний, заснований на відповідних зв'язках, порядок.

З іншого боку, системність може бути охарактеризована як спосіб наукового пізнання та (або) соціальної практики. Головною тезою цього підходу є те, що об'єкт, який пізнається чи перебуває в центрі соціальної практичної діяльності, уявляється як система з притаманними їй зв'язками й закономірностями, що забезпечують цілісність, єдність і функціональність цієї системи. Відповідно, й основна увага в ході пізнавальної та (або) практичної діяльності приділяється вивченню й (або) впливу на ці зв'язки та закономірності. Д.А. Керімов зазначає, що системний підхід до дослідження складних динамічних цілісностей дає змогу виявити внутрішній механізм не тільки дії окремих їхніх компонентів, а й взаємодії останніх на різних рівнях. Тим самим відкривається можливість виявлення субстанціонально-змістової та організаційної «багат шаровості» систем, глибокого діалектичного зв'язку і взаємозалежності субстанціонально-змістових частин, структур і функціонування явищ буття як складних цілісних організмів [7, с. 243].

У теорії права під системністю, як правило, розуміють один із основних принципів чи ключову властивість права. Так, скажімо, К.Г. Волинка, розкриваючи зміст системності, пише, що право – складне системне утворення. Норми права являють собою не просту сукупність, суму, а систему, якій притаманні внутрішня погодженість, упорядкованість, взаємозв'язки складових елементів. Первинним елементом сис-

теми права є правові норми, що поєднуються в більшій утворення – інститути права і правові галузі. Це – традиційний погляд на систему права. Але, крім цього, зауважує правник, систему права можна розглядати і як поділ права на публічне і приватне, міжнародне та національне, об'єктивне й суб'єктивне. Крім того, системність притаманна й окремій нормі права [8, с. 98].

М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко та інші, розглядаючи наукові методи теорії держави і права, зазначають, що системний аналіз у правовій науці побудований на погляді на державу і право як на системи, що складаються з окремих елементів. Між елементами кожної системи існує взаємозв'язок, яким зумовлюються місце та роль кожного елемента в цій системі [9, с. 20]. Щодо системності права, то тут правники відмічають, що вона передбачає сприйняття норм, що його утворюють, як однорідної маси нормативних приписів. Норми права за своїм змістом досить різноманітні, що зумовлено спеціалізацією права. У механізмі правового регулювання кожна з них призначена вирішувати специфічні завдання, реалізовувати ті чи інші функції права. Виходячи із цієї обставини, в теорії права норми права класифікують за певними критеріями. Залежно від функціонального призначення норми права поділяють на регулятивні і правоохоронні [9, с. 287–288].

В.М. Кириченко й О.М. Куракін називають системність як одну з основоположних ознак норм права, тобто кожна норма права характеризується ієрархічним підпорядкуванням, структурною будовою та спеціалізацією, яка виявляється в особливостях сфери суспільних відносин, що регулюються нормою. Вона нерозривно пов'язана з іншими нормами, утворюючи цілісну систему національного чи міжнародного права [10, с. 127].

Досить цікавою є точка зору В.К. Бабаєва, який, розглядаючи ознаки права, пише, що виражені в законодавстві норми права набувають власти-

вість системності, тобто взаємозв'язку, узгодженості. Системність у право привноситься саме законодавством. Існуючі в свідомості, в поведінці нормативні правові установки цієї властивості не мають. Законодавець, закріплюючи в приписах нові юридичні норми, обов'язково погоджує їх із уже наявними. Тільки системне, несуперечливе, офіційно існуюче право здатне виконати поставлені перед ним завдання. Правник уважає, що найважливішим і невідкладним завданням кожної держави є зміцнення системності права. Без цього ефективність правового регулювання буде мізерно малою [11, с. 205–206].

На думку Ж.Д. Доржиева, системність права полягає в тому, що воно – це єдина система норм у масштабах усїєї держави. Норми, що становлять позитивне право, знаходяться один із одним в тісному зв'язку і взаємозалежності. Тому право здатне одномаїтно регулювати суспільні відносини в масштабах усїєї країни. Системність права автор убачає в єдності природного, позитивного й суб'єктивного права, які становлять єдність [12, с. 77]. Правник зауважує, що нерідко право зводять до сукупності (системи) норм. При такому розумінні право стає зовнішнім для людини, якій воно нав'язується зверху. Подібне вузьке трактування спотворює сенс права. Для людини цінні не норми самі по собі, а ті реальні можливості й блага, які вони забезпечують. Сенс же соціально-правових домагань полягає в тому, щоб вони отримали офіційне визнання, тобто трансформувалися в суб'єктивні права. Інструментом, за допомогою якого природно-правові претензії переходять у суб'єктивні права, є норми позитивного права [12, с. 77–78]. Зведення права до сукупності норм, продовжує Ж.Б. Доржиев, призводить до ототожнення його з позитивним правом та ігнорування природного права, тоді як основний сенс правового регулювання полягає в трансформації природного права в суб'єктивне,

що здійснюється визнанням соціально-правових домагань у джерелах права, тобто возведенням природного права в закон [12, с. 78].

Н.Б. Болотіна у своїх працях пише, що для юридичних норм характерною є їх системність, тобто вони діють не кожна сама собою, а переважно в комплексах, асоціаціях, у складі правових інститутів і в більш широких підрозділах – галузях права. Система галузі права – це сукупність елементів, які певним чином пов'язані між собою та утворюють певну цілісність. Системність – закономірна, неодмінна властивість об'єктивного права. Її деформація, руйнування – аномалія, «хвороба» права, яка може звести нанівець його регулятивні можливості, перешкодити очікуваному законодавцем соціальному результату [13, с. 77].

На думку Л.І. Заморської, системність права є його невід'ємною особливістю, а також специфічною закономірною рисою не тільки самого права, а й правової нормативності, оскільки, визначаючи право в нормативному змісті, необхідно впорядкувати наявні в ньому правові приписи, інакше це порушить наявний у юридичній науці порядок і, як наслідок, призведе до хаосу правових норм, що унеможливить їх правильне застосування. У такому випадку право перестає бути для суспільства необхідністю, тому зникають об'єктивні потреби в його існуванні [14, с. 32–33]. Досить змістовну точку зору щодо системності права пропонує Д.А. Керімов, який пише, що системність права – це об'єктивне об'єднання (поєднання) за змістовими ознаками певних правових частин у структурно впорядковану цілісну єдність, що володіє відносною самостійністю, стійкістю й автономністю функціонування [15, с. 251].

Отже, з огляду на вищенаведені наукові точки зору щодо системності загалом і в контексті правової дійсності можемо дійти висновку, що системність є тією властивістю, яка в загальному вигляді характеризує зовнішню

та внутрішню організацію, спосіб існування нормативного матеріалу, з якого формується трудова галузь права. Категорія системності має комплексний характер, її зміст, на нашу думку, становлять такі поняття, як «елементність», «єдність», «цілісність», «взаємозв'язки», «взаємодія», «структура» («структурованість»), «порядок» («упорядкованість»), «узгодженість», «форма». При цьому жодне із цих понять не є тотожним чи синонімічним системності, лише відображає та характеризує певний аспект останньої (тобто системності).

Звідси, акцентуючи увагу на системності трудового права, ми тим самим маємо на увазі, що, по-перше, трудове право складається з певної множини норм права, тобто є багатоеlementним утворенням; по-друге, його елементи мають між собою відповідні предметні зв'язки, через які вони взаємодіють, розвивають, доповнюють і продовжують один одного; по-третє, структурні елементи трудового права розміщені не хаотично, а в певному порядку, формуючи так внутрішню структуру цієї правової галузі; по-четверте, структура системи трудового права характеризується ієрархічністю: у її складі знаходяться системи більш низького порядку. Системою найнижчого порядку є норма права; по-п'яте, трудова галузь права являє собою цілісне, відносно завершене нормативне утворення. При цьому варто зазначити, що ця цілісність проявляється на зовнішньому та внутрішньому рівнях. Перша, тобто зовнішня, цілісність системи трудового права свідчить про те, що вона володіє відповідною автономністю й відокремленістю щодо інших систем (зокрема систем інших галузей права та системи права загалом), із якими вона взаємодіє як єдине ціле. Що ж стосується внутрішньої цілісності і єдності, то вона виражається в тому, що досліджувана система трудового права має міцні внутрішні зв'язки, які забезпечують її стійкість і відносну непорушність.

Цілісність, єдність і автономність як аспекти системності трудового права також виражаються у такому: а) функціонує як єдиний правовий механізм; б) може самостійно змінювати свою структуру; в) володіє власними специфічними якостями та властивостями, відмінними від якостей і властивостей її складових елементів. Отже, системність свідчить про те, що трудове право є відносно самостійним і стійким юридичним механізмом, який володіє власною ієрархічною структурою та функціонує як єдине ціле, разом із тим входить до систем більш високого порядку, де виконує відповідну функціональну роль.

Варто зазначити, що системність трудового права, принаймні позитивного, значним чином зумовлюється системою чинного законодавства про працю, в якому воно об'єктивується. Тож для того щоб зміцнити систему трудового права, забезпечити її стабільне, якісне й ефективне функціонування, необхідно вдосконалювати зазначене законодавство, стан якого сьогодні далекий від ідеального. Зокрема, йдеться про те, що низка правових аспектів у сфері використання найманої праці не має системного закріплення на рівні трудового законодавства (наприклад, права та обов'язки роботодавця).

Ключові слова: системність, системний підхід, система трудового права, цілісність, єдність, автономність.

У статті на основі наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи до тлумачення поняття «системність». Надано авторське бачення тлумачення вказаного поняття. Доведено, що системність є тією властивістю, яка в загальному вигляді характеризує зовнішню та внутрішню організацію, спосіб існування нормативного матеріалу, з якого формується трудова галузь права. Наголошено, що основними аспектами системності трудового права є цілісність, єдність і автономність.

В статті на основі наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи до трактування поняття «системності». Представлено авторське бачення трактування вказаного поняття. Доведено, що системність є властивістю, яка в загальному вигляді характеризує зовнішню та внутрішню організацію, способи існування нормативного матеріалу, з якого формується галузь трудового права. Підкреслено, що основними аспектами системності трудового права є цілісність, єдиність та автономність.

The article, based on scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of the concept of "systematic". Courtesy of the author's vision on the interpretation of said concept. Proved that consistency is the property that is in general characterized by external and internal organization, mode of existence of normative material which formed industry labor law. Emphasized that the main aspects of the systems of labor law is integrity, unity and autonomy.

Література

1. Краткий философский словарь / [А.П. Алексеев, Г.Г. Васильев и др.] ; под ред. А.П. Алексеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 496 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Троциньського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
4. Малиновський В.Я. Державне управління : [навчальний посібник] / В.Я. Ма-

линовський. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.

5. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

6. Конечкая В.П. Социология коммуникации : [учебник] / В.П. Конечкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – 304 с.

7. Общая теория права : [учебник для юридических вузов] / [Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др.] ; под общ. ред. А.С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с.

8. Волинка К.Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України / К.Г. Волинка. – К. : РННУ «Дініт», 1998. – 35 с.

9. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.

10. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс : [навчальний посібник] / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

11. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В.К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с.

12. Доржиев Ж.Б. Экологическое право : [учебно-методическое пособие] / Ж.Б. Доржиев. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2005. – 345 с.

13. Кириченко В.М. Трудове право України : [підручник] / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – 4-те вид., стереотип. – К : Вікар, 2006. – 725 с.

14. Заморська Л.І. Системність та нормативність у праві: діалектика взаємодії / Л.І. Заморська // Порівняльно-аналітичне право : електронне наукове фахове видання. – 2013. – № 2. – С. 31–33.

15. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – 2-е изд. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с.